

Düşüneyi Sömürgesizleştirmekten Çizim Antropolojisine: Steven
Van Wolputte ile Çoktörlü Hikâyeler Anlatmak Üzerine Bir Söyleşi

Ezgi Burgan Kıyak

Feminist Tahayyül, 5(2): 363-378.
(Söyleşi)

ISSN: 2777-6211

feministtahayyül

ÇİT 509 AKSİTÖL 9534

İNİSANDAN İBARET ÖLMAYAN DÜNYA AR

Düşünceyi Sömürgesizleştirmekten Çizim Antropolojisine: Steven Van Wolputte ile Çoktürlü Hikâyeler Anlatmak Üzerine Bir Söyleşi

Ezgi Burgan Kıyak

Araştırmanızın geniş ve kapsamlı doğasını vurgulayarak röportaja başlamak istiyorum. Sömürgecilikle ilgilenen politik antropoloji çalışmalarından su, yerel topluluklar ve hayvanlara odaklanan ekoloji alanına; buradan beden antropolojisi, toplumsal cinsiyet ve kent çalışmalarına uzanan geniş kapsamda çalışmalar yapıyorsunuz. Dahası bu alanların birçoğu çalışmalarınızda önemli ölçüde kesişmekte. Örneğin sömürgecilik, Afrika coğrafyası ve insan-hayvan karşılaşmaları kesişiminde yazılar yazdınız. Bu çeşitli alanlar arasında bağlantılar kurmanızın çok değerli ve ilham verici olduğunu düşünüyorum. Sömürgecilik ve insan-hayvan çalışmaları arasındaki ilişkiyi nasıl gördüğünüzü ve bu kesişimleri keşfetmek konusunda sizi neyin motive ettiğini anlatabilir misiniz?

“İnsanlarla ilgili bu kadar çok sorun varken neden hayvanları inceliyorsunuz?” sorusunu sıklıkla duyarsınız. Peki neden hayvanlara odaklanırsınız? Her zaman akılda tutulmalı: Elbette hayvanları çalışabilirsiniz, örneğin bu konuyu sanat alanında inceleyebilirsiniz. Hayvan çalışmaları da kültürel çalışmalardan ve sanat ve benzeri tartışmalardan doğmuştur; çünkü hayvan sorusu bizim sorunlarımızla ilgilidir. Benim hayvanları incelemeye başlamamın nedeni Kuzey Namibya’da birlikte çalıştığım insanlar için hayvanların merkezi bir öneme sahip olmasıydı. Hayvanlar merkezi bir geçim kaynağı olmanın yanı sıra, politik ve kültürel açıdan da açıkça merkezdeydi. Bu bölge 1990’a kadar Apartheid altında kalmıştı. Yani burası Afrika’daki son koloniydi. Benim dikkatimi çeken durum Apartheid politikasının sadece insanlara değil, aynı zamanda hayvanlara da odaklanması oldu. O dönemde yürürlüğe konan yasalar ve kurallar görünüşte hayvanları merkeze almıştı; örneğin insanların hayvanları ihraç

etmelerine izin verilmiyordu. Bunun nedeni Kırmızı Hat Veterinerlik Koruma Çiti'nin (*Red Line Veterinary Cordon Fence*) sınırın güneyindeki beyazlara ait ticari çiftliklerle rekabet yaratacağı fikriydi. Hayvanlara odaklanmanın insanları kontrol etmek için olduğu oldukça açıktı. O dönemdeki sığır ihraç engeli politikası da Apartheid altında bir tür kimlik politikasıydı.

Bu durum beni daha geniş bir noktaya getiriyor. Dünya genelindeki baskıcı rejimlere bakıldığında insanlar için önemli olan büyük söylemler değil, hükümetlerin yürürlüğe koyduğu ve görünüşte başka bir amaca hizmet eden ancak insanların geçim kaynakları üzerinde ciddi etkileri olan küçük kurallardır. Sözgelimi neoliberal hükümetler belirli bir konut politikası uyguladıklarında zaten yoksul olan insanları daha da dezavantajlı duruma düşürürler. Politikacıların, hükümetlerin veya rejimlerin yaptığı aptalca küçük şeyler insanlar üzerinde çok ciddi etkiye sahiptir ve benim dikkatimi çeken şey esasen buydu. Ek olarak, örneğin, ineklerin tarihini derinlemesine araştırdığımızda bunun sadece ineklerden ibaret olmadığını görüyorsunuz. Bu tarih hayvanlar dolayısıyla insanlarla da ilgilidir. Bu anlamda hayvanlar sosyal, politik ve tabii ekolojik süreçlere bakmak için bir pencere sağlayabilir. Aynı zamanda hayvanların herkes için olmasa da dünyadaki birçok insan için elzem olduğu gerçeği de var. Sadece protein sağlamak açısından falan değil; sosyal, politik ve benzeri açılardan da. Ve tabii sembolik olarak da, bunu da unutmamak lazım. Bu elimizdeki tek pencere değil –sizin de söylediğiniz gibi, geniş ve kapsamlı ilgi alanlarım var– ama bu yaklaşım insanların hayatlarını nasıl yaşadıklarına bakmak için kullanabileceğimiz pencerelerden biri. Bildiğin gibi, bu da beni yeni araştırma projemi¹ yapmaya yöneltti. Hayatı inceleyen geniş bir proje: Hayat nedir, hayatı

¹ Röportajı yapanın notu (r.y.n.): Van Wolputte'nin bahsettiği yeni projesi 1930'larda Meksika'nın Guatemala ormanlarında, büyük Maya uygarlığının "son torunlarını" arayan Fransız etnolog Bernard de Colmont hakkında çeşitli araştırma türlerinin imkânlarından yararlanarak oluşturulan geniş bir kitap projesinin bir parçasıdır. Her bölümün Colmont'un yaşamından bir bölümü farklı türde ve farklı bir perspektiften ele aldığı bu projede, Van Wolputte grafik roman türünde katkı sunmaktadır. Van Wolputte'ye göre Colmont erken 20. yüzyıl Avrupa antropolojisinin kahraman-keşifçi-maceracı klişesini ve Avrupa'nın kendisi ve "ötekiler" hakkındaki sömürgeci popüler hayal gücünü temsil etmesine rağmen, incelediği topluluğa yönelik küçümseyici tasvirlerden rahatsızlık duymasıyla karmaşık bir figürdür. Bu yönüyle bilimlere farklı bir bakış açısının gelmekte olduğunu haber vermektedir. Van Wolputte'nin proje hakkındaki bir yazısı kendi bloğu üzerinden okunabilir: <https://anthrographics.wordpress.com/author/stevenvanwolputte/>. Erişim 23.07.2024.

ne oluşturur, insanlarla yaşamak ne anlama gelir ama aynı zamanda hayvanlarla yaşamak ne anlama gelir gibi sorular soruyorum. Batı Avrupa toplumlarında hayvanlar belirli bir yer tutar ve hayvanların toplumumuzu bugün olduğu hale getirmede nasıl da önemli olduğunu ve hala öyle olduğunu görebilirsiniz. Sadece çok fazla hayvan yediğimiz için değil; aynı zamanda, en azından Batı Avrupa'da günümüzde evcil hayvanlar açısından ve diğer açılardan da. “Bu durum hayvanlara nasıl davrandığımız –ama aynı zamanda insanlara nasıl davrandığımız– hakkında ne söylüyor” sorusuna geliyoruz.²

Kesinlikle! Çalışmalarınızda sıkça vurguladığınız temalardan biri de bilgi edinme yollarımızı sömürsüzleştirmek. Derlemiş olduğunuz *African Futures* (2022) [Afrikalı Gelecekler] kitabının giriş bölümünde, bu alandaki bilgi ve araştırmaların sömürsüzleştirilmesinin önemini vurguluyor ve temsilci epistemolojiye bağlı kalmaktansa yerleşik anlatılara meydan okuyan epistemik özgürlüğe ulaşmaya odaklanıyorsunuz. Sizin de vurguladığınız gibi, etnografi söz konusu olduğunda bu odak aynı zamanda araştırmacıları basitçe araştırılanlar hakkında yazmaktan ziyade, onlarla birlikte araştırma yapmaya çağırır. Peki, insan dışı varlıklar araştırmaya dahil olduğunda bu tür bir sömürsüzleştirme yaklaşımını nasıl uygulayabiliriz?

İzleyebileceğiniz birkaç yol var. Tabii ki hayvanlarla mülakat yapamazsınız. Yani yapabilirsiniz ama kelimenin alışıldık anlamıyla değil. Yine, hayvanlar benim için dolambaçlı yolların bir parçası. Araştırma yaparken odaklanmak için somut bir şeye ihtiyacınız var. Örneğin toplumumuza, kültürümüze ya da politikamıza odaklanabilirsiniz ama bu çok geniş bir alan. Belirli bir şeye ve ona açılan somut bir pencereye bakmanız gerekir. Etnografi ve antropoloji tam olarak günlük yaşamın küçük ilişkilerine bakar ve oradan genişleyerek ne tür süreçlerin işlediğini görür. Sömürsüzleştirme ve insandan ibaret olmayan dünyalar konusuna gelince... Literatüre baktığımızda insanların sadece hayvanlarla değil, insanlarla da araştırma yapmanın diğer biçimlerini denediklerini görürsünüz. Bu denemeler geçmişte çok sık

² Bu söyleşide kullanılan bütün illüstrasyonlar Steven Van Wolputte'ye aittir ve kendisinin izniyle kendi bloğundan alınmıştır: <https://anthrographics.wordpress.com/>. Erişim: 23.07.2024

kullanılan ve örneğin sosyologların anket yapması gibi komşu bilimlerde hala kullanılmakta olan yaklaşımdan –ya da zor bir kelime kullanmak gerekirse logosentrik yaklaşımdan– uzaklaşmak anlamına geliyor. Gerçekten logosentrik; size bir ankette şu ya da bu konuda ne düşündüğünüzü soruyorlar ve bunda çoğu zaman sorun yok. Ancak insan varoluşunun, insanların yaptıklarını söyledikleri şeylerin çok ötesinde başka boyutları da

vardır. İnsanların ne yaptıklarına, örneğin hayvanlara nasıl davrandıklarına ve hayvanların onlara nasıl davrandıklarına bakmanız gerekir. Duygulanımsal (*affective*) boyutlar ve duyuşal boyutlar var. Sözelimi hayvanlarla çalışırken arkalarında bıraktıkları dışkının kokusunu alırsınız. Hayvanların belli bir kokusu vardır, değil mi? İnsanların da bir kokusu vardır ama biz alıştığımız için bunu hissetmeyiz. Duygulanımsal boyut ve sesin, kokunun etnografisi gibi duyuşal boyut da dahil olmak üzere farklı etkileşim yollarına bakmak gerekir.

Çalıştığım köye ilk ayak bastığım zamanı hatırlıyorum. Ayak bileklerime kadar inek gübresinin içindeydim. Ben kırsalda büyüdüm, bu yüzden biliyordum, benim için tezek kokusu çok tatlı, sıcak bir kokudur ama eğer onun tam ortasındaysanız, verdiğiniz ilk tepki şöyle olur: “İyy, bu iğrenç, bu bok!” – ki öyle. Ancak bir süre sonra bu koku alıştığınız bir şey haline gelir ve beğenmeye başlarsınız. Her ne kadar iğrenç kokuyor olsalar da çoğu zaman köpeğinizin veya kedinizin kokusunu beğendiğiniz gibi! [*Gülüşmeler*]

Bu duyuşal boyutla birlikte duygulanımsal boyut da gelir, bu da insanların örneğin ineklerle nasıl etkileşim kurduğunu gösterir. Yani bizim için inekler et, protein, süt ve benzeri şeylerin sağlayıcısıdır ve genellikle sanayileşmiş toplumlarda ineklere karşı güçlü duygular beslemeyiz. Kırsal kesimde ise durum farklıdır. Örneğin çiftçilerin kendileri için besledikleri ve kesilmeyen bir ya da iki inekleri vardır. Bu inekler kutsal falan olduğundan değil. İnsanların bazı hayvanlarla özel bir bağları vardır çünkü onları ailelerine ve atalarına bağlarlar. Böylece

hayvanlar bir inekten ya da dört ayaklı bir hayvandan çok daha fazlası haline gelir. Bir şeyi temsil eder demek istemiyorum; sık kullanılan bir tabirle bir şeyi bedenlileştirir (*embodied*). Bazen ruhani, bazen dini olabilen bir şey sunarlar. Bu ayrıca daha da derin bir düzeyde insanları belirli bir dünya görüşüne bağlar. Bence insanlarla birlikte araştırma yapmanın başka yollarını bulmak için elimizden gelenin en iyisini yapmamız gerekiyor. Antropoloji ve bilim eskiden insanlar *hakkındaydı* ve önemli ölçüde hala da öyle, ama bence onlarla *birlikte* bir şeyler yapmak için de çaba göstermeliyiz. Logosentrik yaklaşımdan uzaklaşmak ve aynı zamanda, karmaşık metinler yazmak gibi (önemli ve devam etmesi gereken) geleneksel akademik arayıştan tamamen değil ama birazcık uzaklaşmaktan bahsediyorum. Ancak bence asıl vurgu, araştırma yapmanın ve insanları dahil etmenin başka yollarını bulmak için her türlü çabayı göstermektir çünkü genellikle birlikte çalıştığımız insanlar akademisyen değildir. Bu aynı zamanda müzik, performans, dans, grafik ve şiir gibi diğer temsil biçimlerinin de önünü açar. Bu öneri sıkıcı ve karmaşık akademik metinlerin yerini almasını istediğim için değil, daha fazla insanın dahil olacağı metinlere olanak tanıdığı için önemli bir tamamlayıcı. Tabii ki, insanlar daima dahiller çünkü onlar sizin araştırmanızın katılımcıları fakat katılımları genellikle takdir edilmiyor. Ortak yazar olmalarından bahsetmiyorum, yaptığınız her ne ise onun yazarı olarak kalmaya devam ediyorsunuz. Ancak geçmişte, araştırma sürecinde temelde onlar ortak yazardı çünkü işbirliği yapıyorlardı; siz kalem sahibiydiniz. Onların yaptıkları genellikle fark edilmiyordu. Bence yeni arayışlar bilme hiyerarşisinin altını oymak, araştırma yapmanın ve bu araştırma hakkında iletişim kurmanın başka yollarını bulmaya çalışmak anlamına da geliyor. Hepimiz gidip şiir yazalım, grafik roman falan yapalım, yazmayı bırakıp müzik yapmaya başlayalım demek istemiyorum ama aynı zamanda bunun yeniden keşfedildiğini görmenin önemli bir tamamlayıcı olduğunu düşünüyorum. Bahsettiğim şey başka yollar bulmaya çalışmakla ilgili ve belki işe yaramayacak ama bence denenmeli; çünkü şu anda Batılı Kuzey Amerika Avrupa Yarımküresi dışında insanların sesleri genellikle duyulmuyor. Batıdan/Kuzeyden olmayanların sesi çıkmadığından değil. Bence akademisyenler olarak bizim görevimiz “onlar” adına konuşmak değil; onları sürece dahil etmek, görünür kılmak ve onlar *adına* konuşmak yerine *onların* konuşabildiklerini unutmamak. Bence bu nedenle dünyadaki pek çok insan akademik dergileri ya da akademik kitapları önemsemiyor ama başka şeyleri

önemiyor. “Bu durumu ortadan kaldırmanın yolu nedir?” gibi bir soruya somut bir cevabım yok. Bilmiyorum. Bu soruya cevap vermenin önemli olduğunu düşünmüyorum; bence denemek önemli. Gerçekten güzel denemeler gördüm; örneğin grafiklerle, performans sanatıyla ve aynı zamanda yazıyla.

Önceki çalışmalarınızda, özellikle de editörlüğünü yaptığınız *Borderlands and Frontiers in Africa* (2013) [Afrika’da Sınır Bölgeleri ve Hudutlar] kitabınızda, Anna Tsing’in sınırlara yaklaşımına atıfta bulunarak sınırların bedenler, hukuk ve disiplin arasındaki bir mekân olarak nasıl görülebileceğini ele aldınız. “Fenced Frontiers and Murky Boundaries” [Çevrili Hudutlar ve Muğlak Sınırlar] başlıklı bölümünüzde, Kuzey Namibya’da sığırlar ile sınır politikaları arasındaki karmaşık ilişkiyi inceleyerek sömürge sınırlarının insandan ibaret olmayan yaşamlar üzerindeki etkisine ışık tuttunuz. Ayrıca sığırların ve yerel toplulukların bu sınırların yeniden şekillendirilmesinde nasıl bir rol oynadığını analiz ettiniz. Bu çok türlü hikâyeden biraz daha bahsedebilir misiniz?

Ah, bu uzun bir hikâye. O dönemde Namibya’da ve genel olarak Güney Afrika’da Katolik politikası dolambaçlı yollardan insanlara odaklanıyordu. Örneğin bir meslektaşımın doğudan batıya doğru uzanan bir sınır hakkında yazdığı kitaba göre, bu sınır en azından resmi olarak Afrikalılara ait sığırları dışarıda tutmayı amaçlıyordu. Bu hattın güneyinde Kırmızı Hat Veterinerlik Koruma Çiti bulunuyordu, çit içinde ise ticari hayvan çiftlikleri vardı ve insanlar sığırlarını genellikle Güney Afrika’ya ihraç ediyorlardı. Sığırlar da konserve sığır eti olarak geri dönüyordu. Afrikalı hayvanların tekeli baltalayacağından korkuyorlardı ve basitçe bu hayvanları piyasanın dışında tutmak istiyorlardı. Bu çitleri koymalarının nedeni buydu. Bir diğer neden de sığır hastalıklarından falan korkmalarıydı; bu da Afrika’nın bir enfeksiyon kaynağı olmasıyla kurdukları garip paralellikten kaynaklanıyor. Bu arada hastalıkların çoğu Avrupalı hayvanlar tarafından getirilmişti ama bu başka bir konu. Yani, bu çit sadece selenat işçiliği yapılabildiği için insanları kontrol etmek için de vardı. Güney Afrika’daki kötü şöhretli sözleşme sistemi bu çitin temelde düşük ücretli emeğin ve çağdaş köleliğin düzenlenmesi için oluşturulmuştu.

Apartheid hükümeti aynı zamanda kuzeydeki topluluk çiftçilerinin (*community farmers*) hayvan ticareti yapmasını sistematik olarak yasaklayarak geçimlerini ve ekonomilerini baltaladı. Bundan yüzyıllar önce de bu yasaklama olmuştu ama şimdi hükümetle karşı karşıya geldiler: “Angola sınırını geçemezsiniz”, “Veterinerlik Koruma Çiti’ni geçemezsiniz çünkü tehdit oluşturursunuz” gibi sözler söylendi. Gördüğümüz şey ise tabii ki insanların bundan daha dirençli olduğuydu; böylece yaptıkları şey kaçakçılık oldu. Bu yüzden o yazıda da buna “bulanık sınır” (*murky boundary*) dedim çünkü nüfuz etmeye açıktı. Tabii ki 1960’larda savaş başlayana kadar ithalat sürecinden kaçınmak zorundaydınız. O zamana kadar, hayvanların geçmemesi için sınırı kontrol edecek yeterli sayıda polis yoktu. Ancak bazen hayvanlar (sığır sürüleri) sınırı geçiyordu. Bir keresinde makineli tüfeği nehrin güney yakasına yerleştirip nehri geçmeye çalışan hayvanlara saldırdılar ve birkaç bin hayvan öldü. Bu, timsahlar için iyi bir şeydi ama insanlar için o kadar da iyi değildi.

Sınırlarla ilgili önemli bir husus her sınırın aynı zamanda farklı finansal ve siyasi rejimlerin yan yana var olduğu bir bölge olmasıdır. İnsanlar bu farklılığı kullanarak sistemlerden sonuna kadar yararlanmak için sınırlardan kaçakçılık yaparak yasadışı ya da yasal yollarla geçtikleri sınır bölgesi (*borderland*) gibi bir ara bölge yaratır. İşin kötü tarafı bu. İnsan kaçakçılığının arkasında da bu kötü taraf bulunur çünkü insanlar bu gölge bölgeyi yani sınır bölgelerini çıkarları için kullanırlar. Bazen sadece hayatta kalmak için bazen de örneğin Avrupa’ya girmeye çalışan yoksulların sırtından çok para kazanmak için. Bu da kurulmakta olan sınırın yarattığı bir durum, bir sanal sınır. Çünkü örneğin Avrupa Birliği’nin, eğer geçerli

belgeleri olmayan bir kişiyi taşıyorlarsa bundan taşıyanların sorumlu olduğunu söyleyen bir kuralı vardı. Bu kural Akdeniz üzerinden çok karlı bir yasadışı insan ticareti yarattı. Lübnan'dan bir uçak biletinin size, dört yüz euro gibi bir ücrete mal olması çok saçma. Ancak Avrupa'ya yasadışı yollardan geçmek isterseniz bu size belki on bin, on beş bin dolara mal olabilir. Abartıyorum tabii bunlar kesin rakamlar değil.

Bahsettiğiniz çoktürlü (*multispecies*) karşılaşmaları aktör odaklı bakış açısıyla (*actor-oriented perspective*) incelediğinizi söylüyorsunuz. Bunun ne olduğunu ve sınır bölgelerindeki insandan ibaret olmayan dünyaları incelerken nasıl uygulanabileceğini açabilir misiniz?

Aktör odaklı perspektif tam olarak adının ima ettiği şeydir; insanların *ne yaptığına* bakarsınız. İnsanları özelleştiren ve *ne olduklarına, ne olduklarını söylediklerine* veya onların ne olduğuyla ilgili onlara *ne atfedildiğine* bakan yaklaşımlara karşı bir hayli alerjim var. Ben insanların *ne yaptıklarıyla* daha çok ilgileniyorum çünkü bu daha dinamik bir anlama yolu. Bu yüzden kitabımda “gelecek” (*future*) yerine “gelecek yapma” (*futuring*) terimini kullanıyorum çünkü daima geleceği inşa ediyoruz. İnsan aktörlerimiz var ama aynı zamanda insan olmayan aktörlerimiz de var çünkü hayvanların da insanların ne yaptığı üzerinde etkisi var. Örneğin bizim bir köpeğimiz var ve dışarı çıkması gerekiyor. Bu yüzden tasmasını alıp onu dışarı çıkarmanızı istiyor. Ya da diyelim ki atınız ya da inekleriniz var; açlar ve beslenmeleri gerekiyor, suya ihtiyaçları var bu yüzden size bir şeyler yaptırıyorlar. Onlar da aktif ve yaptıklarınız üzerinde etkileri var.

Çok türlü bir bakış bitkileri de kapsar bu arada. Sizin bahçenizde bitkileriniz var değil mi? Bitkileriniz size bir şeyler yaptırıyorlar; su verdiriyorlar – bu günlerde değil tabii çünkü çok fazla yağmur var [*gülüşmeler*]. Ama onları sulamanızı ve onlara bakmanızı sağlıyorlar. Yani bir anlamda onlar da bizi fethettiler. İnternette bir *caps* var. Mısırlı bir kedi günümüz kedisiyle konuşuyor ve ona “nasılsın?” diye soruyor. Günümüz kedisi de “yani, beni besliyorlar ve bokumu temizliyorlar” diyor. Gördüğün gibi, burada anlatılmak istenen, hayvanların da bize

bir şeyler yaptıran aktörler ya da aktör ağ teorisi terimiyle failer (*actants*) olduğu. Teknoloji de bir aktör olabilir çünkü bize bir şeyler yaptırır. Özetle faillik de bu şekilde tanımlanabilir. Faillik, ilişki üzerinde sahip olduğunuz etkidir. Bir şey sözgelimi siz ve köpeğiniz, siz ve bilgisayarınız arasındaki ilişkiyi etkileyebilir. Benim için bu, şeylerin ne olduğuna bakmaktan daha dinamik bir bakış açısı. Bence “kimlik nedir?” sorusu önemli değil. “Sınırlar nedir?” sorusu da önemli değil. Akademi ve diğer şeyler için daha önemli olan, sizi şu ya da bu şekilde tanımlayan şey, bu sınırın size ne yaptığı ve bu sınırla nasıl başa çıktığınız olmalı. Yukarıda bahsettiğim kaçakçılık durumu ya da insanları içeride ya da dışarıda tutmak için çitler örmek örnekler olarak verilebilir. Unutmayın ki ulus-devlet zamanında sınırlar insanları içeride tutmak için vardı ve şimdi tersi bir şey için kullanılıyor.

Benim için aktör odaklı perspektif bu demek. İlişkilerin insanlar arasındaki ilişkileri nasıl değiştirdiğine bakmak. Fakat ayrıca ilişkilerin insanlar ve hayvanlar; hayvanlar ve nesnelere veya nesnelere ve insanlar arasındaki ilişkileri nasıl değiştirdiğine de bakmak. Başka bir çağdaş terim kullanmak gerekirse, bunların hepsi aynı *asamblajın* parçası. Aktör-ağ teorisi ve asamblaj teorisi ve tüm bu terimler iç içe geçmiştir, birbiriyle çok yakından ilişkilidir ve nüanslarda farklılık gösterirler. Biraz abartıyorum, ancak temel fikir canlılar arasındaki veya şeyler vs. arasındaki ilişkilere bakma fikriyle aynıdır. İlişkilere bakın. İlişkiler, insanların ne yaptığına ve bunların onları nasıl etkilediğine bakmaktan çok daha dinamiktir. Burada bir hareket var; genellikle siyasi söylemlerde de gördüğümüz, insanların yaptıkları şeylerin yalnızca bir yönüne indirgenmesi yerine, bu özcülükten uzaklaşmaya çalışan küçük bir fenomenolojik bakış açısı, belki de daha dinamik bir bakış açısı var. İnsanlara “sen busun” diye öğretilir. “Eğer böyleysen o zaman böyle davranmalısın”. Bu çok normatif bir hal alır. Özselleştirme (*essentialization*) ile normatiflik arasında çok ince bir çizgi vardır. Örneğin “erkek olduğun için şöyle şöyle davranmalısın”. “Kadın olduğun için şunu şunu yapmalısın; evde kalmalısın, çocuk yapmalısın vs.”. Bir erkek içinse “büyük bir araban olmalı” ya da her neyse. Bana göre sömürgeciliğe yol açan modernist dünya görüşünde merkezi rol oynayan ve hâlâ merkezi olan bu özselleştirmeden kesin olarak uzaklaşmak da sömürsüzleşmenin önemli

bir unsurudur. Bu aynı zamanda insanları olmaları beklenen şeye, yani yaptıkları şeye indirgemenin bir parçası.

Biraz çizim antropolojisi (*drawing anthropology*) çalışmalarınızdan bahsetmek istiyorum. Araştırmalarınızın sanatsal bir boyutu da var. Antropoloji ile çizimi birleştirdiğiniz *Anthrographics* adında bir blogunuz var. Bu blogdan ve çizim antropolojisi projelerinizden bahsedebilir misiniz? Bu blog fikri nereden çıktı ve çizim ile antropoloji ve etnografi arasındaki ilişkiyi nasıl kuruyorsunuz?

Bu bir yan proje. Bir hobi projesi. Üniversitedeki insanlar ya da bunu okuyanlar için akşamları yapmaktan hoşlandığım bir şey, bunu mesai saatleri içinde yapmıyorum. Temelde şöyle başladı, ki bundan blogda ve başka yerlerde de bahsettim; bir arkadaşım defterime altı daire çizdi. O zamanlar bunun sadece yaşlı bir adamın karaladığı bir şey olduğunu düşünüyordum. Ancak yıllar sonra bunun bir anlamı olduğunu, bir şeyler söylemek istediğini fark ettim. Onlu yaşlarımda çizgi romanları çok severdim. Bu yüzden “tamam, belki ben de bununla bir şeyler yapabilirim” diye düşündüm ve her şey böyle başladı. Çizim yapmayı seviyorum. Bu aynı zamanda hikâye anlatmanın farklı yollarını bulmaya çalışmanın bir parçası. İllaki büyük bir şey değil, yani diyelim ki antropoloji için bir Nobel ödülü falan olsa, bu birine bir şey kazandırmaz. Ancak bu bir dizi şeyin farklı bir yolu: En azından bir metodoloji ya da yöntem olabilir, yani gördüklerinizi tanımlamak için çizimleri kullanabilir ve çizilecek tonlarca öğeyi tanımlayabilirsiniz. Aynı zamanda analitik de olabilir ve bu aynı zamanda hepimizin yaptığı şeydir, zihin haritaları ve benzeri şeyler yaparız; bunu toplantılar sırasında yaparız ve bu size –en azından bana– odaklanmak için yardımcı olur. Bu aynı zamanda hikâye anlatmanın ve bir şeyleri göstermenin de bir yoludur. Analiz önemlidir, değil mi? Kesinlikle. Ancak bu aynı zamanda analitik düşünme ya da isterseniz sentetik düşünme denilen yönteminin bir parçasıdır. Çizimler ve hikâyeler daha çağrışımcıdır (*evocative*) ve analitik açıdan daha güçlü olmayabilirler; ancak bazen çok zor kavramların özünü veren açıklamaları göstermek açısından daha güçlüdürler. Ayrıca insanların hikâyenin ana karakteriyle özdeşleşmelerini sağlama gücüne de sahiptirler. İyi bir hikâye bunu yapabilir. İster yazılı ister çizilmiş ister filme alınmış

olsun, bu pek önemli değil. Çünkü hiçbir ortam diğerinden daha üstün değildir ama elbette her birinin güçlü ve zayıf yönleri vardır.

Grafikler, daha akademik şeylerin yanında, benim için yağmurlu akşamlarda bir tatmin yolu olmanın ötesinde, metinlerin daha az sahip olduğu bu tür çağrışımsal bir güce sahip. Çoğu akademik metin daha az çağrışımsal. Şiir ve edebiyat bu güce sahip, ancak akademik metinler –tüm meslektaşlarıma ve kendime saygıyla birlikte– bazen sıkıcı ve monoton olabiliyor, değil mi? [*Gülüştürmeler*] Çizim ayrıca eğlenceli de bir şey. Beşerî ve sosyal bilimlerde bir “grafik dönüş” var veya grafik romanlar gibi şeylere artan bir eğilim var. Çok sayıda iyi şey ortaya çıkıyor. Grafiklerin veya grafik anlatımının her şeyin çözümü olduğunu söylemiyorum. Ancak insanların hikâyeleri farklı şekillerde anlatmanın yollarını aradığını görüyorsunuz. Bu süreçte neden makalenizi veya kitabınızı okuyacak birkaç kişiyle sınırlı olmayan daha geniş bir kitle bulmayı denemeyesiniz ki? Bu anlamda bence bu bir deneydir ve bunlardan bazıları –hem grafik hem de içerik olarak– gerçekten harika. Her şey mükemmel değil, ama bu önemli değil. İnsanların sadece hikâyeleri farklı anlatmanın yollarını aradıklarını değil, aynı zamanda farklı hikâyeler anlatmanın yollarını da aradıklarını görüyorsunuz. Ayrıca örneğin yerel sanatçılarla iş birliklerine de kapı açıyor, çünkü onlar da şeyleri farklı görüyor. Benim için önemli olan, çizimin kelimenin tam anlamıyla farklı şeyler görmenizi sağlaması ve farklı şekilde görmenize yardımcı olmasıdır. Dediğim gibi, bu her şeyin yeni mucize çözümü değil, ama yine de...

Peki sizce çizim etnografisi insandan ibaret olmayan dünyaların araştırılmasına katkıda bulunabilir mi?

Ben öyle düşünüyorum. Örneğin bir çizim veya film –ama sıradan bir ortam değil– bir atın, köpeğin, ineğin veya örümceğin yakınında olmanın ne demek olduğunu yakalayabilir. Demek istediğim, burada dokunsallık, aynı zamanda koku ve ses var ki bunları yazamazsınız. Tam da

bir dizi nedenden ötürü daha çağrışımıcı (*evocative*) ve çağrışımsal (*associative*) olduğu için çizim insanların hayvanlarla olan ilişkilerini vurgulamaya yardımcı olabilir. Bunu metinle de yapabilirsiniz ama çizimde bu daha doğrudan.

Çizimin doğru kullanıldığında bir avantajı, ana karakterlerle özdeşleşmenize yardımcı olmasıdır. Bu karakterler insan ya da insan olmayan varlıklar olabilir, hiç fark etmez, hatta bir robot bile olabilir. Çizim, özdeşleşmenize yardımcı olur çünkü çizimde ilişki daha çağrışımsal ve daha doğrudandır. Çizimde kolayca yapabileceğiniz ve yazıda daha çok efor isteyen şey duyguları göstermektir. Duyguları ifade etmek metinle genelde birkaç sayfa gerektirirken çizimde sadece iki nokta ve bir çizgi yeterlidir. İşte bu yüzden emoji kullanıyoruz. Emojilerimizin olması söylemek istediklerime iyi bir örnek. Aksi takdirde, “üzgünüm” ya da “mutluyum” ya da “bu gerçekten iyi bir şaka” demek için ya da alkış, övgü göstermek için birkaç satır yazmanız gerekirdi. Ama şimdi sadece bir simge, bir emoji, bir çizim kullanıyorsunuz. Bu, imgelerin gücünü gösteriyor.

Ayrıca şu anda dünya genelinde küreselleşme gibi nedenlerle çok görsel bir dünyada yaşıyoruz. Her şey görsel. Çocuklarıma baktığımda sürekli telefonlarının başında olduklarını görüyorum. Her şeyi telefonlarıyla yapıyorlar, bu çok görsel bir ortam. Televizyona giderek daha az bağlı ama internete bağımlı hale geliyoruz. Günümüzde her şeyin görselleştirilmesi gerekiyor. Sözelimi duvara bir delik açmak istiyorsanız ve nasıl yapacağınızı bilmiyorsanız, internete gidip “duvara nasıl delik açarım” diye sormanız gerekiyor ve size uzun bir öğretici video listesi gösteriyorlar. Oysa yazılı olarak şöyle de diyebilirsiniz: “Hey, bir matkap al, prize bağla ve...” [*Gülüştürmeler*] Şimdi ise karşınızda bazen izlemesi kullanım kılavuzunu okumaktan çok daha uzun süren bir video var.

Son olarak, benim gibi çalışmalarına çizimi dahil etmek isteyen ancak bu konuda çok yetenekli olmadığını düşünen araştırmacılara ne tavsiye edersiniz?

Sizi tutan ne? Çizimin gücü niteliklerin teknik erdemlerinde değildir. Teknik yardımcı olabilir ama aynı zamanda engel de olabilir. Çizimin esas gücü ne kadar ifade edici olduğundadır. Sahip olduğum gerçekten iyi grafik romanlardan bazıları dokuz yaşındaki çocuklar tarafından çizilmiş gibi görünüyor ama çok iyiler. Çizimle ilgili en sevdiğim alıntı Michael Taussig'in (2011) Kolombiya'da yaptığı bir çizimi anlattığı *"I Swear I Saw This"* [*Yemin Ederim Bunu Gördüm*] adlı kitabındandır. [Taussig] bir tünelden geçerken bir kadının, içinde bir adam olan naylon bir torbayı dikerek kapattığını görmüş. Bunun çizimini yapmış, bu çizim kitabının kapağında yer alıyor. Ve "Adam çizim yapamıyor" deniyor! Kesinlikle hayır ama mesele bu değil. Kitabın önsözünde mealen şöyle diyor: "Ben bir sanatçı değilim, sadece bu görüntü beni çekti, bu çizimi yaptım ve üzerine düşünmeye başladım". Burada demek istediğim çizim yapabilme yeteneğine sahip olmanız gerekmiyor, öğrencilerde de sıkça bu tür çizim kaygılarıyla karşılaşıyorum, bu kaygılar sizi alıkoymamalı. Duygusal ifadeden bahsettim ama en önemli şey anlattığınız hikâyedir. Perspektifin mükemmel olması, faz, orantı gibi teknik

nitelikler bundan sonra gelir. Bunlar sadece geleneklerdir ve gelenekler bazen uyulmak için vardır bazen de geleneklerin kırılması gerekir.

Bu gerçekten motive edici oldu!

Evet, çizimler fotoğrafta olmayan belli yönler odaklanmayı sağlar. Fotoğraf düzdür, gerçek anlamda derinliği yoktur, iki boyutludur. Çizimler de iki boyutludur ama çizimde kelimenin tam anlamıyla dikkatinizi belirli yönler çekebilirsiniz. Bu daha çok semantik rahatlama (*semantic relief*) denilen şeye yakındır. Çizimlere anlam yükleyebilirsiniz. Size bir örnek vereyim (*Sally Campbell Galman'in (2013) "The good, the bad and the data" [İyi, kötü ve veriler] adlı kitabını göstererek*). Bu bir üçlemenin bir parçası. Görüyorsun, teknik olarak mükemmel değil ama hikâyesi açısından etnografik metodolojiye iyi bir giriş. Ayrıca örneğin bu (*Nick Sousanis'in (2015) "Unflattening" [Boyutlandırma] adlı grafik romanını gösteriyor*) daha çok felsefi bir çalışma ancak teknik olarak çok iyi yapılmış. Ayrıca Lynd Ward En İyi Grafik Roman Ödülü'nü ve bir dizi başka ödülü de kazandı, gerçekten iyi çok yapılmış.

Bunlar için teşekkür ederim. Başka konuşmak istediğiniz bir konu var mı?

Hayır, sadece bence, eğer çizim yapmayı seviyorsanız teknik bilgi eksikliğinden dolayı kendinizi geri çekmeyin. Yaptıkça o teknik bilgi de gelir ve tekrar vurgulamak gerekirse en önemli şey anlatmanız gereken hikâyedir.

Şimdi merak ettim: Bir çizim ritüeliniz var mı?

Hayır, genellikle kitaplarımı sakladığım bodrumda çizerim ve müzik açarım.

Ne tür müzik?

Ne olursa. Hard core punk'tan metale, reggae'den Güney Afrika müziğine kadar. Günden güne hatta saatten saate bile değişir. Moğol gırtlak müziğini severim. Çeşitli müzik türlerini seviyorum ve yeni seslere meraklıyım. Bazen balina sesleri de dinliyorum, o da çok güzel.

Balina sesleri mi? Çok ilginç.

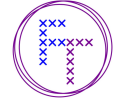
Evet. Spotify'a girerseniz, orada doğa sesleri var, bu sesler yazarken hoşuma gidiyor, ki bu biraz garip çünkü kırsalda yaşıyorum. Kuşları duymak için pencereyi de açabilirim ama yine de...

Kesinlikle göz atacağım! Kavrayışınızı ve deneyimlerinizi cömertçe paylaştığınız için teşekkürler. Çalışmalarınız gerçekten ilham verici.

Her zaman bir zevk.

Steven Van Wolputte

Belçika Leuven Üniversitesi Afrika Antropolojik Araştırmalar Enstitüsü (IARA) Sosyal Bilimler Fakültesi'nde sosyal ve kültürel antropoloji profesörüdür. 1995 yılından itibaren Kuzey Namibya'da insandan ibaret olmayan karşılaşmalara odaklanan antropolojik çalışmalar yapmıştır. 2017'den beri araştırmalarını çizim antropolojisi (*drawing anthropology*) ile birleştirmektedir.

KAYNAKÇA

- Clemens, G., Van Wolputte, S., ve Bollig, M. (2022) *African Futures*. Brill: Leiden.
- Galman, S. C. (2013) *The good, the bad and the data: Shane the Lone Ethnographer's Basic Guide to Qualitative Data Analysis*. New York: Taylor & Francis.
- Sousanis, N. (2015) *Unflattening*. Canada: Harward University Press.
- Taussig, M. (2011) *I Swear I Saw This: Drawings in Fieldwork Notebooks, Namely My Own*. Chicago ve Londra: University of Chicago Press.
- Van Wolputte, S., Hoorelbeke, E., Bleckmann, L. (2013) Fenced Frontiers and Murky Boundaries: Two Cases From Kaoko, Northern Namibia. *Borderlands and Frontiers in Africa* içinde, S. Van Wolputte, haz. Zürih ve Berlin: Lit Verlag: 151-182.